

УДК 314.151.3-054.72(=411.16)(497.1:569.4)"1945/1952"(093.2)
323.13:314(=411.16)(497.1)"1945/1952"(093.2)

Прегледни рад
Примљен: 5. 8. 2016.
Прихваћен: 12. 6. 2017.

Милан РАДОВАНОВИЋ
mradowanovic@gmail.com

Емиграција јеврејске деце из Југославије у Израел (1945–1952) – три личне историје

Апстракт: Рад је посвећен специфичностима учешћа деце у послератном исељавању Јевреја из Југославије у Палестину и после 1948. године новостворену државу Израел. Пажња је превасходно посвећена малолетним лицима која су током рата остала без родитељског старања. На основу примера три исељеника, једног који је Југославију покушао да напусти непосредно по завршетку рата и двоје који су се пријавили за организовано исељавање, преиспитани су општи оквири две засебне фазе миграционог процеса и њихова међузависност. Уопштена решења при томе су суочена са специфичним околностима исељавања појединаца. Рад је написан на основу грађе која се чува у Архиву Јеврејског историјског музеја у Београду.

Кључне речи: исељавање, Јевреји, Југославија, Израел, деца, лична историја

Увод

Током међуратног периода и Другог светског рата европски Јевреји били су приморани да се на различите начине довијају како би стигли до територије мандатног подручја у Палестини.¹ Период непосредно по завршетку рата донео је тек делимичну модифика-

---

1 Британске мандатне власти су током међуратног периода биле пре свега оријентисане на ограничавање јеврејске имиграције у Палестину. Својеврсни симбол овакве политике била је такозвана „Бела књига“, унилатерално усвојена у мају 1939. а чије су одредбе формално укинуте тек стварањем независне државе Израел. Видети: „The British White Paper of 1939“, датум приступа 4. 8. 2016, http://avalon.law.yale.edu/20th_century/brwh1939.asp

цију миграционе политике британских власти.² Административни зидови подигнути како би се спречила имиграција јеврејског становништва коначно су пали тек 14. маја 1948. године.³ Од проглашења независности до краја 1951. у новостворену државу Израел уселило се више од 700.000 Јевреја из свих крајева Европе и света.⁴ Своје место у оквирима једног од најопсежнијих миграционих покрета двадесетог века потражили су и припадници јеврејске заједнице послератне Југославије.

У сарадњи Савеза јеврејских вероисповедних општина и надлежних државних институција организовано је укупно пет таласа исељавања из Југославије у Израел Јевреја, који су земљу напустили између 1948. и 1952. године.⁵ У новостворену државу на Блиском истоку упутило се укупно 7.739 југословенских Јевреја.⁶ Приближно петину овог броја чинила су лица млађа од осамнаест година.⁷

-
- 2 Richie Ovendale, *Britain, the United States and the end of the Palestine mandate (1942-1948)*, (Woodbridge-Wolfboro: Royal Historical Society, 1989), 111-112.
- 3 У Декларацији о оснивању државе Израел, новоформирана држава дефинисана је као дуго прижељкивани национални дом јеврејског народа. Аналогно овој идеји, у Декларацији се доследно истиче спремност Израела да прихвати досељенике из читавог света. Текст Декларације доступан је на адреси: „The Declaration of the Establishment of the State of Israel, May 14, 1948“, датум приступа 12. 7. 2016, <http://www.mfa.gov.il/mfa/foreignpolicy/peace/guide/pages/declaration%20of%20establishment%20of%20state%20of%20israel.aspx>
- 4 Itzhak Alfassi, *Immigration and Settlement*, (Jerusalem: Keter Publishing House, 1973), 56; Shoshana Neumann, *Aliyah to Israel: Immigration under Conditions of Adversity*, (Bonn: Forschungsinstitut zur Zukunft der Arbeit, 1999), 1-5.
- 5 Прва организована емиграција у Израел реализована је у децембру 1948, односно јануару 1949. године. Током јуна и јула 1949. Југославију су напустила три транспорта јеврејских емиграната, у склопу другог организованог исељавања. Марта 1950. из ријечке луке испловио је брод са исељеницима трећег таласа. Четврто организовано исељавање уследило је нешто више од годину дана касније, крајем маја 1951. Пети, уједно и последњи талас емиграната Југославију је напустио октобра 1952. године. Видети: Милан Радовановић, „Поједини статистички аспекти организованог исељавања Јевреја из Југославије у Израел (1948-1952)“, *Годишњак за друштвену историју* 2 (2015), 54.
- 6 Исто, 68.
- 7 У оквирима прва три таласа организоване емиграције, лица старости до осамнаест година била су заступљена са 21%, 23,1%, односно 21,5%. Услед смањења броја исељеника, удео најмлађих емиграната се током последња два таласа повећао на 26,2%, односно 27%. Исто, 77.

У оквиру организованог исељавања, деца су Југославију могла напустити са породицом или самостално.⁸ Највећи део малолетних лица која су у Израел стигла између 1948. и 1952, из Југославије је кренуо са преосталим члановима своје породице. Процедура која је при томе поштована постала је током пет таласа организоване емиграције стандардна.⁹ Пунолетно лице које је било носилац пријаве за исељење уносило је у њу имена малолетних лица која је водило са собом и било задужено за решавање административних питања која су пратила њихово прикључење емиграцији.

Исељење сирочади представљало је коначни резултат дугогодишњег настојања Савеза да трајно збрине децу која су током рата остала без старатеља.¹⁰ Највећи број ове деце непосредно по завршетку рата смештен је у јеврејске породице. Претпоставка је била да ће на тај начин малолетна лица, поред одговарајуће бриге, добити и васпитање у складу са јеврејском вером и културом. Јеврејске породице су, међутим, после рата углавном живеље јако оскудно. Челници централне организације југословенских Јевреја били су стога приморани да децу на старање препусте чак и нејеврејским породицама које би се показале вољним да се о њима брину. По правилу је последица оваквог, принудног решења била одаљавање од традиционалног јеврејског начина живота, а посебно од кошер исхране.¹¹ Управо су из овог разлога чланови Верске секције при Савезу почели да

---

8 Милан Радовановић, „Исељење јеврејске деце из Југославије у Израел 1948/9“, *Наша прошлост* 14 (2013), 164.

9 Видети: Архив Јеврејског историјског музеја (АЈИМ), Алија (Ал.) 1948–1951, привремена кутија (п. к.) 768, Допис СЈВОЈ свим јеврејским вероисповедним општинама у Југославији, Предмет: Одлазак у државу Израел, 7. август 1948, Пов. бр. 1132/48; АЈИМ, Ал. 1948–1951, п. к. 880, Друго исељење у државу Израел, 19. фебруар 1949, Пов. бр. 342/49; АЈИМ, Ал. 1949, п. к. 1288, Треће исељење у државу Израел (Циркулар бр. 1), 23. октобар 1949, Пов. бр. 3481/49; АЈИМ, Ал. 1948, п. к. 827, Четврто групно исељење у државу Израел (Циркулар бр. 1), 29. јануар 1951, Пов. бр. 184/51; АЈИМ, Ал. 1948, п. к. 855, Пето групно исељење у државу Израел (Циркулар бр. 1), 12. април 1952, Пов. бр. 604/52.

10 Mladenka Ivanković, *Jevreji u Jugoslaviji (1944–1952), Kraj ili novi početak*, (Beograd: INIS, 2009), 207.

11 Често се при томе није радило о циљаном поступању нејеврејских старатељских породица, већ о објективној немогућности да се потребама детета изађе у сусрет. Видети: *исто*, 207–209. Специфичан је, у овом смислу, пример одређеног броја јеврејске деце која су током рата уочиштења пронашла у католичким манастирима. По сведочењу званичника Савеза, до завршетка ратних операција ова су малолетна лица постала „добри католици“, АЈИМ, п. к. 781 (Архив Перера 2-3), Записник са VII седнице АО СЈВОЈ, 10. октобар 1945.

инсистирају на формирању дома за јеврејску сирочад.¹² Привремено Дечије прихватилиште основано је у августу 1945. У септембру исте године прихватилиште је претворено у Дечији дом за ратну сирочад. Првих осморо питомаца дома била су деца која су се по окончању рата вратила из логора Берген-Белзен.¹³ До половине 1946. године, као последица спровођења акције проналажења и прикупљања јеврејске ратне сирочади на територији Југославије, број питомаца дома порастао је на деветнаесторо.¹⁴

Упоредо са настојањем да се за ратну сирочад обезбеде што бољи услови за живот у послератној Југославији, вођени су и интензивни преговори о могућности њиховог циљаног исељавања у Палестину. Непосредно по завршетку рата, југословенски Јевреји насељени на територији британског мандатног подручја иницирали су емиграцију својих малолетних рођака који су током Холокауста остали без родитеља.

Почетком марта 1946. године Фридриху Попсу, председнику Савеза, обратио се Ханс Бејт (Hans Beyth), извршни директор Бироа за имиграцију деце и омладине (Child and Youth Immigration Bureau) при Јеврејској агенцији (Jewish Agency).¹⁵ Бејт је од Савеза, у име организације Алија Ханоар,¹⁶ тражио прецизне податке о броју деце старости до седамнаест година, односно броју штићеника Дечијег

12 О раду Дечијег дома видети опширно: Ivanković, *Jevreji u Jugoslaviji*, 209-217.

13 Ових осморо је највероватније било део групе од тринаесторо деце, старе између 3 и 12 година, која је стигла у Београд непосредно пред Јом Кипур (17. септембар) 1945. године, АЈИМ, п. к. 781 (Архив Перера 2-3), Записник VII седнице АО СЈВОЈ, 19. септембар 1945.

14 Ари Керканен наводи да је, непосредно по завршетку Другог светског рата, у Дому било смештено чак шездесеторо деце, мада не и тачан тренутак на који се овај податак односи. Видети: Ari Kerkkänen, *Yugoslav Jewry: Aspects of post-World War II and post-Yugoslav developments*, (Helsinki: Societas Orientalis Fennica, 2001), 57.

15 АЈИМ, Ал. 1951-1952, п. к. 801 (Архив Перера 40), Писмо Ханса Бејта, 11. март 1946.

16 Организацију која ће се нешто касније претворити у *Алија Ханоар* (хебр. עליה חנואר - омладинска алија), основала је Реха Фрајер (Recha Freier), јануара 1933. у Берлину. До краја Другог светског рата, „Омладинска алија“ је успела да спаси неколико хиљада јеврејске деце, пребацујући их у Палестину, где су по завршетку основне школе похађала различите курсеве и образовне програме. Програм организације здушно је подржао и Светски јеврејски конгрес. Делатност Алије Ханоар настављена је и после рата, када је ова организација постала саставни део Јеврејске агенције. У новостворену државу Израел, у такозвана „омладинска села“, где је започињала њихова интеграција у израелско друштво, преба-

дома и оних смештених у хранитељске породице. Желео је да зна и да ли је Савез већ предузео конкретне кораке у смеру организовања исељавања сирочади у Палестину.¹⁷ Сачувани извори не пружају детаљнији увид у даљи ток преговора вођених између централне организације југословенских Јевреја и Бироа за имиграцију деце и омладине. До краја 1946. године идеја о циљаном исељавању сирочади из Југославије у Палестину извесно није реализована.¹⁸

Када је већ било јасно да преговори вођени са Јеврејском агенцијом неће дати жељене резултате, Савез је питање емиграције деце без родитеља покушао да реши у директној сарадњи са Удружењем југословенских исељеника у Палестини (Хитахдут Олеј).¹⁹ Мимо настојања да се јеврејској сирочади на овај начин изнова омогући да живе у оквирима породице, челници две организације руководили су се и финансијским аспектима преузимања одговорности за децу без родитеља у дужем временском периоду.²⁰ За буџет Савеза, који је после рата скоро у потпуности зависио од донација из иностранства,²¹ емиграција сирочади представљала је преко потребно растерећење. Начелни договор добио је формални карактер у мају 1946. године када је у посету Београду дошао представник Хитахдут Олеја Хилел Ливни.²²

И поред постојања различитих иницијатива, нема назнака да су у годинама непосредно по завршетку рата направљени било

цивана су угрожена јеврејска деца из преко двадесет земаља света. *History*, датум приступа 17. 2. 2017, <http://www.youthaliyah.org/about/history>

17 АЈИМ, Ал. 1951–1952, п. к. 801 (Архив Перера 40), Допис Jewish Agency for Palestine (Hans Beyth, acting Director, Child and Youth Immigration Bureau), Фридриху Попсу, председнику СЈВОЈ, 11. март 1946, 195/46.

18 АЈИМ, Ал. 1951–1952, п. к. 801 (Архив Перера 40), Допис Jewish Agency for Palestine (Hans Beyth, acting Director, Child and Youth Immigration Bureau), Фридриху Попсу, председнику СЈВОЈ, 2. август 1946.

19 АЈИМ, Ал. 1948, п. к. 820 (Архив Перера 2-3), Допис Хитахдут Олеј Југославије, Савезу јеврејских вероисповедних општина Југославије, април 1946.

20 Радовановић, „Исељење јеврејске деце из Југославије“, 165.

21 Опширно о финансирању јеврејске заједнице у Југославији после рата видети: Emil Kerenji, *Jewish Citizens of Socialist Yugoslavia: Politics of Jewish Identity in a Socialist State, 1944–1974*, A dissertation submitted in partial fulfillment of the requirements for the degree of Doctor of Philosophy (History) in The University of Michigan 2008, 96–179, датум приступа 22. 1. 2017, <https://www.marxists.org/subject/jewish/jews-yugoslavia.pdf>. Перспектива коју нуди Керењи унеколико је специфична, пошто питање финансирања заједнице посматра у ширем контексту питања интеграције Јевреја у послератно југословенско друштво.

22 Радовановић, „Исељење јеврејске деце из Југославије“, 165.

какви конкретни кораци у смеру исељења деце без родитељског старања. Њихов ће статус остати формално нерешен све до почетка организоване емиграције у новостворену државу Израел. Питање није наново посебно разматрано. Чини се да је полазна претпоставка била да организовано исељавање из Југославије представља идеалан оквир за реализацију већ постојећих планова како Савеза тако и свих других заинтересованих страна. Управо из овог разлога се емиграције деце, мада је у питању извесно био крајње специфичан „процес унутар процеса“, тиче тек ограничен број докумената.

На седници Аутономног одбора за помоћ,²³ одржаној средином октобра 1948. године, најављено је да ће из Дечијег дома у оквирима првог таласа организоване емиграције за Израел кренути двадесет и петоро сирочади и изванредан број деце са једним родитељом.²⁴ Преостали штићеници Дома земљу су напустили у јуну 1949, после чега је ова институција формално престала да постоји.²⁵

У прикључивању јеврејске сирочади исељавању, кључну улогу одиграли су њихови рођаци у Израелу. У овом се смислу грубо може говорити о три врсте интеракције.²⁶ Деца без родитеља Југославију су углавном напустила са преживелим члановима својих породица. Одређен број деце остао је без родбине у послератној Југославији, али су их чланови породице чекали у Израелу. Коначно, мада је забележено свега неколико оваквих случајева, децу су рођаци у Југославији могли пријавити за исељење, а да при томе сами нису намеравали да напусте земљу.

Релативно мали број јеврејске сирочади Југославију је између 1948. и 1952. године напустио у оквиру посебно осмишљених, такозваних „дечијих транспорта“.²⁷ Ови транспорти су извесно

23 Аутономни одбор за помоћ формиран је почетком лета 1946. године, када су у Југославију стигли представници Светског јеврејског конгреса, односно JOINT-а, као једног од радних тела Савеза јеврејских вероисповедних општина. Аутономни одбор био је задужен за расподелу помоћи која је стизала из иностранства, налажење нових извора финансирања и представљање југословенске заједнице пред јеврејским организацијама у иностранству. Видети: Ivanković, *Jevreji u Jugoslaviji*, 117–118.

24 АЈИМ, п. к. 781 (Архив Перера 2-3), Записник LIV седнице АО СЈВОЈ, 14. октобар 1948.

25 Ivanković, *Jevreji u Jugoslaviji*, 216–217.

26 Радовановић, „Исељење јеврејске деце из Југославије“, 165–166.

27 Начин на који је термин „дечији транспорт“ употребљаван у спрзи са организовано емиграцијом југословенских Јевреја у Израел, а који ће у даљем тексту бити детаљно образложен, не одговара оригиналном садржају овог пој-

чинио саставни део организоване емиграције, али сачувани документи пружају тек ограничен увид у њихову стварну функцију.²⁸ Како нису били физички одвојени од осталих исељеника, сва њихова специфичност лежи у административној процедури која је пратила прикључење деце организованом исељавању. Мада превасходно намењени сирочади и „полусирочади“ (деца чији је само један родитељ страдао током рата),²⁹ сачувана документа недвосмислено показују да су у оквирима „дечијих транспорта“ земљу могле напустити и целе породице.³⁰ Било каква претпоставка о њиховом затвореном карактеру стога је неодржива.

Како би се могло сагледати учешће јеврејске деце у организованој емиграцији из Југославије у Израел и на одговарајући начин приступити личним историјама учесника у овом процесу, исељавање је деконструисано и разматрано на три засебна, али међусобно повезана хоризонтална нивоа.³¹ Овим методолошким моделом деца

ма. Израз „дечији транспорт“ (нем. Kindertransport) односи се на спасилачке мисије које су британске власти спроводиле уочи почетка Другог светског рата. Британске власти прихватиле су 10.000, углавном јеврејске, деце до 17 година старости из Немачке, Аустрије, Чехословачке и слободног града Данцига (Гдањска). После такозване „Кристалне ноћи“, британске власти олакшале су имиграцију одређених категорија јеврејских избеглица, конкретно деце до 17 година, из Немачке и територија које су се налазиле под немачком управом. Евакуација деце вршена преко лука у Холандији, одакле су она стизала у Харвик на британској обали. Одатле су ишла у породице које су се добровољно пријавиле да их приме или пак у одговарајућа прихватишта. Први „дечији транспорт“ у Енглеску је стигао 2. децембра 1938. године, док је последњи транспорт Немачку напустио на дан избијања Другог светског рата. О томе видети: Wolfgang Benz, „Emigration als Rettung und Trauma“, *Die Kindertransporte 1938/9*, (Frankfurt am Main: Fischer Taschenbuch, 2003), 9–16.

28 На основу до датог тренутка познатих докумената, а ограничавајући се на први талас организованог исељавања, аутор је претпоставио да је суштинска сличност у употреби појма „дечији транспорт“ у предвечерје Другог светског рата и током организоване емиграције Јевреја из Југославије у Израел била далеко већа. Радовановић, „Исељење јеврејске деце из Југославије“, 165. Разматрањем ширег оквира исељавања ова првобитна претпоставка је оповргнута.

29 АЈИМ, Ал. 1949, п. к. 753, Допис АО при СЈВОЈ, Управи Дечијег дома ЈВО Београд, 17. март 1949.

30 АЈИМ, Ал. 1948, п. к. 907, Допис СЈОЈ, ЈВО Ријека, 2. децембар 1948.

31 О наведеном методолошком оквиру опширно видети: Milan Radovanović, „The State, the Organization and the Individual – A three-level Approach to Migration”,

су посматрана као засебна група, у склопу другог нивоа деконструкције.³² Са друге стране, личне историје малолетних лица која су напустила Југославију да би се населила у Палестини, односно Израелу припадају последњем, микроисторијском нивоу анализе.³³

Овај рад посвећен је сагледавању личних историја деце без родитеља која су Југославију напустила у првим годинама по завршетку Другог светског рата, односно у оквирима организованог исељавања. Као гранични феномен, који је у подједнакој мери саставни део два засебна нивоа деконструкције миграционог процеса, пример сирочади пружа увид у специфичност позиције појединца, али и у резултате настојања да се општи оквири процеса исељавања прилагоде потребама групе.

Највећи број извора релеватних за послератне миграције југословенских Јевреја настао је током рада Савеза јеврејских вероисповедних општина. При томе су, сасвим разумљиво, емигранти који су се уочи напуштања земље суочавали са специфичним проблемима завредели нешто већу пажњу централне организације југословенских Јевреја. Сразмерна малобројност деце, а посебно сирочади, која су организовано исељавана и специфични услови под којима су напустила земљу, унеколико су олакшали њихово издвајање из општих оквира процеса. У континуитету су, међутим, могле бити испраћене судбине само три малолетна исељеника.

Владо Заблудовски

Where is Civil Society in Central Europe heading to?, (Košice: Michael Vaško Press, 2015), 169-187.

- 32 Појам групе у оквирима предложеног методолошког модела може се посматрати као својеврсна комбинација дефиниције коју користи социологија (видети: Judy Gahagan, *Interpersonal and Group Behaviour*, (London: Methuen young Books, 1975), 100) и појма „мале групе“ каквим се служи психологија (Никола Рот, *Психологија група*, Изабрана дела, том IV, (Београд: Завод за издавање уџбеника, 2010), 52-53). Коначно, групе које су као такве учествовале у организованој емиграцији Јевреја из Југославије у Израел имале су две заједничке особине – немогућност да директно учествују у дефинисању организационог оквира исељавања и потребу да се основна процедура прикључивања емиграцији унеколико њима прилагоди.
- 33 Укратко о основама микроисторијског истраживања и „bottom up“ перспективе у сагледавању историје видети: Andrew Port, „History from Below, the History of Everyday Life, and Microhistory“, *International Encyclopedia of the Social & Behavioral Sciences*, 2nd edition, Volume 11 (2015), 108-113.

Неуспех Савеза јеврејских вероисповедних општина и Хитахдудт Олеј Југославије у настојању да ратној сирочади омогуће заједничку емиграцију непосредно по завршетку рата, навео је рођаке ове деце који су већ били насељени у Палестини да затраже индивидуалне дозволе за исељавање на територију британског мандата. Ни трагичне последице Холокауста нису навеле британске мандатне власти да у потпуности одустану од ограничавања имиграције Јевреја у Палестину, али се ипак делимично изашло у сусрет захтевима ционистичког покрета.³⁴ Крајем јануара 1946. године донета је одлука о додељивању 1.500 усељеничких виза европским Јеврејима на месечном нивоу.

Договор између Савеза јеврејских вероисповедних општина и Јеврејске агенције предвиђао је да ће југословенској заједници на годишњем нивоу бити додељено педесет сертификата за усељење.³⁵ Овај број је извесно био недовољан да намири потребе свих лица заинтересованих за емиграцију. При том први контингент од педесет сертификата, послат непосредно по ослобођењу Београда, због разрушених саобраћајница и отежаних услова транспорта никада није стигао. Јевреји из Југославије, у нади да ће жељени сертификат моћи да обезбеде посредством Хитахдудт Олеја, за помоћ су се у великом броју обратили рођацима у Палестини.³⁶ Саставни део ове основне динамике сачињавао је и процес индивидуалног исељавања јеврејске деце без родитеља у првим годинама непосредно по завршетку Другог светског рата.

Јуна 1946, Хитахдудт Олеј Југославије обратио се Армину Боровицу из Винковаца, распитујући се за судбину малолетног Владе Заблудовског.³⁷ Максо Боровиц, један од Арминових рођака, већ се налазио у Палестини, одакле је покренуо иницијативу да му се Заблудовски придружи. Пошто су сертификати за имиграцију били из-

34 Ovendale, *Britain, the United States*, 111–112.

35 Ivanković, *Jevreji u Jugoslaviji*, 307.

36 Видети, на пример: АЈИМ, Ал. 1950–1951, п. к. 801 (Архив Перера), Писмо Славка Вајса, СЈВОЈ-у, 22. август 1946; АЈИМ, Ал. 1950–1951, п. к. 801 (Архив Перера), Писмо Игњата Грина из Бача, Фридриху Попсу, 22. децембар 1946, Пов. бр. 776/46.

37 АЈИМ, Ал. 1951–1952, п. к. 801 (Архив Перера 40), Допис ХОЈ, Армину Боровицу из Винковаца, 24. јун 1946.

губљени,³⁸ представници Хитахдут Олеј заинтересованим странама су могли да понуде само уопштене гаранције помоћи.³⁹

Свесни да Заблудовски највероватније неће на редован начин моћи да се прикључи индивидуалној емиграцији, челници јеврејске вероисповедне општине у Винковцима обратили су се Савезу у нади да би индиректним путем ипак могли да му омогуће да напусти земљу.⁴⁰ Како је Максо Боровиц био добро познати активиста ционистичког покрета током међуратног периода, руководство винковачке општине сматрало је да би требало уложити посебан труд како би се његовом рођаку омогућило да напусти земљу.

Владо Заблудовски није био у прилици да се у Палестину упути непосредно по завршетку рата. У новостворену државу Израел стигао је са првим таласом организоване емиграције, крајем 1948. године.⁴¹ Њега и извесну Наду Керпнер дочекао је и бригу о њима преузео Максо Боровиц, на чије је инсистирање првобитно и покренуто питање исељења.⁴²

Бланка Пинто

Међу невеликим бројем малолетних емиграната чија се судбина у оквирима организованог исељавања из Југославије у Израел може испратити у континуитету, два случаја посебно јасно показују колико су општи оквири процеса били у супротности са његовом суштинском дифузношћу и хетерогеношћу. Дословна индивидуализација процедуре која је пратила емиграцију извесно није била могућа, али чак и у стандардизованом контексту, доживљај сваког појединца био је суштински јединствен. При томе би требало истаћи да су два исељеника чије ће личне историје бити разматране земљу покушала да напусти са последњим, уједно и далеко најмалобројнијим таласом организоване емиграције. Челници Савеза су у так-

38 Ivanković, *Jevreji u Jugoslaviji*, 307.

39 АЈИМ, Ал. 1951-1952, п. к. 801 (Архив Перера 40), Допис ХОЈ, Армину Боровицу из Винковаца, 24. јун 1946.

40 АЈИМ, Ал. 1951-1952, п. к. 801 (Архив Перера 40), Допис ЈВО Винковци, СЈВОЈ-у, 22. јул 1946, Пов. бр. 493/46.

41 АЈИМ, Ал. 1948, п. к. 1288, Списак исељеника за Израел XII 1948 – I 1949.

42 Радовановић, „Исељење јеврејске деце из Југославије”, 165. У изворима је наведено да ће бригу о малолетним лицима у Израелу, у својству старатеља, преузети извесни Хоровиц. Може се, међутим, поћи од претпоставке да је у питању грешка у куцању.

вим околностима били у могућности да посвете далеко већу пажњу сваком исељенику. Са друге стране, због малобројности исељеника мора се унеколико опрезније приступити екстраполацији закључака донетих на основу управо ових примера на ниво процеса организоване емиграције у целини.

Уочи петог таласа исељавања Јевреја, који ће Југославију напустити октобра 1952, Савезу се обратила Бланка Пинто, петнаестогодишња радница фабрике сапуна у Осијеку.⁴³ Док су њени родитељи и ближа родбина током Другог светског страдали у логору Ђаково, Бланка је пуштена на изричито инсистирање локалне јеврејске вероисповедне општине. До краја рата и непосредно по његовом завршетку била је смештена у хранитељску породицу, након чега је, у договору са челницима ЈВО Осијек, постала питомац Дечијег дома у Београду.

Пошто је неколико месеци провела у дому, Бланку Пинто је из Београда у Вршац одвео неименовани појединац који се представио као њен ујак и због тога био именован за њеног старатеља.⁴⁴ Током следећих месеци трпела је константно злостављање, да би коначно некако побегла из Вршца и вратила се у Осијек. Смештена је у исту хранитељску породицу којој је додељена и непосредно по окончању рата. Како се чланови ове породице према Пинтовој више нису односили као раније, преселила се у локални Научнички дом, где је живела са девојкама избеглим из Грчке.⁴⁵ Преживљене трауме у одређеној мери су нарушиле њено ментално здравље,⁴⁶ али је ипак успела да пронађе посао у осијечкој фабрици сапуна. Стекавши углед вредне и способне раднице, у фабрици се задржала све до 1952. године.

Савезу се Бланка Пинто обратила у нади да ће централна организација југословенских Јевреја покрити трошкове њеног прикључења петом таласу масовног исељавања. Због њеног оскудног материјалног стања, молбу Пинтове здушно је подржала и ЈВО Осијек.⁴⁷ Како је била једина чланица локалне заједнице која се пријавила за последњи талас масовне емиграције, осијечка општина је покренула

43 АЈИМ, Ал. 1953, п. к. 754, Допис Пинто Бланке, Главној комисији за исељење при СЈВОЈ, 29. мај 1952.

44 Исто.

45 Опширно о грчкој деци која су после рата пребегла у Југославију видети: Milan Ristović, *Dug povratak kući: deca izbeglice iz Grčke u Jugoslaviji: 1948–1960*, (Beograd: Udruženje za društvenu istoriju, 1998).

46 АЈИМ, Ал. 1953, п. к. 754, Пинто Бланка, 24. јун 1952, Пов. бр. 1195/52.

47 АЈИМ, Ал. 1953, п. к. 754, Допис ЈВО Осијек, СЈВОЈ-у, 16. јул 1952.

акцију прикупљања материјалне помоћи. Челницима Савеза су уз то предложили да се заложе код Хитахдут Олеја и Хистадрута⁴⁸ те младој исељеници пронађу одговарајући посао.⁴⁹ Требало је на овај начин предупредити негативан развој догађаја какав је уследио пошто је Пинтова повучена из Дечијег дома у Београду. У овом је смислу ЈВО Осиек од Савеза чак затражио мишљење о томе да ли би поднету пријаву уопште требало уважити. Локална заједница и Савез коначно су се сложили⁵⁰ и у септембру 1952. године прихватили пријаву Бланке Пинто за прикључење последњем таласу организоване емиграције.⁵¹

Свега неколико дана пошто је од Министарства унутрашњих послова Југославије добила дозволу за исељење у Израел,⁵² челници осиечке општине обавестили су Савез да се Бланка Пинто вратила некадашњој хранитељској породици.⁵³ Када је престала да долази до општине, па чак и да се њеним челницима јавља на улици, Савез је поништио дозволу за исељење. Тачне околности овако неочекиваног расплета остају нејасне.

Случај Бланке Пинто по неколико основа искаче из унапред дефинисах правила која су поштована приликом прикључивања малолетних лица организованог емиграцији из Југославије у Израел. Како после рата није имала живих рођака, Пинтова је, у суштини, требало да се исели под окриљем Савеза или Хитахдут Олеја, а у сарадњи са Алијом Ханоар. Међутим, чини се да је петнаестогодишњакиња емиграцији требало да се прикључи као еманциповани малолетник, под потпуно истим условима као остали исељеници. Сачувани извори ову претпоставку ипак не потврђују изричито.

48 ХаХистадрут ХаКлалит шел ХаОвдим Б'Ерец Јисраел (хеб. תילכה תורדתסה. לש חיללה תורדתסה - Генерална организација радника у Израелу), познатија под именом Хистадрут, јесте унија синдиката у Израелу. Организацију је основао Давид Бен Гурион у децембру 1920. да би временом постала једна од најутицајнијих институција самосталне државе Израел.

49 АЈИМ, Ал. 1953, п. к. 754, Пинто Бланка, 24. јун 1952, Пов. бр. 1195/52.

50 АЈИМ, Ал. 1953, п. к. 754, Допис СЈВОЈ, ЈВО Осиек, 30. јун 1952, Пов. бр. 1135/52.

51 АЈИМ, Ал. 1953, п. к. 754, Допис СЈВОЈ, ЈВО Осиек, 26. септембар 1952, Пов. бр. 1881/52.

52 Исто.

53 АЈИМ, Ал. 1951-1952, п. к. 801 (Архив Перера 40), Допис ЈВО Осиек, СЈВОЈ-у, 1. октобар 1952, Пов. бр. 1929/52.

Бенвенида Бахар

Исак Асуз, рабин из Тел Авива, обратио се Савезу јеврејских вероисповедних општина Југославије уочи четвртог таласа организованог исељавања, распитујући се за судбину своје малолетне унучке Бенвениде Бахар.⁵⁴ Асузова сестра Сара живела је пре рата у Скопљу са својим супругом, свештеником Моше Бахар Ароном, и троје деце. Сарин син Аврам у предвечерје рата сарађивао је са извесним Александром Тодоровим. Тодоров ће од сигурне смрти у Холокаусту спасити Аврамову ћерку Бенвениду.⁵⁵ Како се девојчици по завршетку рата изгубио сваки траг, Исак Асуз се Савезу обратио желећи да сазна где је, те да је усвоји и доведе себи у Израел.⁵⁶

Према подацима којима је Савез у датом тренутку располагао, Александар Тодоров се после рата настанио у Ријечи, те је упућен допис локалној заједници.⁵⁷ Како је Тодоров у међувремену послат на одслужење затворске казне, бригу о Бенвениди је преузела његова супруга Блага. Са новом старатељком, девојчица се настанила у Опатији. Савез је челнике општине у Ријечи замолио да ступе у контакт са Бенвенидом и утврде да ли се још увек сећа својих родитеља, односно да ли се осећа делом јеврејске заједнице. Од ријечке општине стигла је информација да је Блага Тодорова, заједно са девојчицом, Опатију напустила крајем фебруара 1951. године и вратила се у Скопље.⁵⁸ Молба Савеза стога је преусмерена на скопску заједницу.

Пошто су коначно ступили у контакт са старатељком малолетне Бенвениде Бахар, представници Савеза утврдили су да девојчица није свесна свог порекла.⁵⁹ Упитана да ли би изашла у сусрет жељи Исака Асуза и Бенвениду препустила старању њеног деде, Блага Тодорова је рекла да ће се девојчице одрећи само уколико је надлежне државне власти на то буду приморале. Уз оцену да би било какво накнадно знање о трагичној судбини њених родитеља за Бенвениду „значило пропаст“,⁶⁰ одбила је да на било који начин по-

54 АЈИМ, Ал. 1953, п. к. 754, Допис СЈВОЈ, ЈВО Скопље, 20. јануар 1951, Пов. бр. 133/51.

55 АЈИМ, Ал. 1953, п. к. 754, Допис ЈВО Скопље, СЈВОЈ-у, 3. јун 1952, Пов. бр. 1002/52.

56 АЈИМ, Ал. 1953, п. к. 754, Допис СЈВОЈ, ЈВО Скопље, 20. јануар 1951, Пов. бр. 133/51.

57 АЈИМ, Ал. 1953, п. к. 754, Допис СЈВОЈ, ЈВО Ријека, 8. фебруар 1951, Пов. бр. 254/51.

58 АЈИМ, Ал. 1953, п. к. 754, Допис СЈВОЈ, ЈВО Скопље, 5. март 1951, Пов. бр. 363/51.

59 АЈИМ, Ал. 1953, п. к. 754, Допис СЈВОЈ, Исаку Асузу из Тел Авива, 5. април 1951.

60 Исто.

средује у комуникацији Савеза са њом. Пошто је овакав расплет ситуације саопштен Исаку Асузу, челници Савеза су оставили заинтересованим странама да самостално реше питање евентуалног прикључења Бенвениде Бахар организованој емиграцији у Израел.⁶¹ Централна организација југословенских Јевреја номинално се повукла из улоге посредника и одрекла положаја надлежне институције у овом спору. Сплет објективних околности онемогућио је, међутим, да ова одлука макар и начелно заживи.

Свега два месеца после формалног повлачења, јеврејска вероисповедна општина у Скопљу обратила се Савезу са новим сазнањима о случају Бенвениде Бахар.⁶² Девојчица се појавила у просторијама скопске општине и челницима заједнице саопштила да је адоптивни родитељи злостављају, те да жели што пре да напусти домаћинство брачног пара Тодоров и придружи се Исаку Асузу у Израелу.⁶³ У тренуцима када је припреман четврти талас организоване емиграције из Југославије у Израел, Бахарова је имала свега четрнаест година и била законитим путем усвојена. Челници општине у Скопљу стога су најпре морали да се обрате надлежним институцијама. Постављало се питање да ли дете, у датим околностима, уопште може бити одузето од адоптивних родитеља и прикључено организованом исељавању у Израел.⁶⁴

Савез је првобитно одбацио могућност да малолетно лице напусти земљу без пристанка старатеља. Када су се појавиле информације о злостављању, скопској општини је наложено да ове наводе провери и, уколико се покажу тачним, покрене поступак за по-

61 На допис Савеза о томе где се налази његова унука и констатацију да њени адоптивни родитељи одбијају да је препусте његовом старању, Исак Асуз није одговорио. Сходно томе је изостала и реакција на предлог Савеза да у директној комуникацији са брачним паром Тодоров реши питање будућег старатеља малолетне Бенвениде Бахар. АЈИМ, Ал. 1953, п. к. 754, Допис СЈВОЈ, ЈВО Скопље, 4. јун 1952, Пов. бр. 1002/52.

62 АЈИМ, Ал. 1953, п. к. 754, Допис ЈВО Скопље, СЈВОЈ-у, 3. јун 1952, Пов. бр. 1002/52.

63 Како је изричито наведено у допису ЈВО Скопље упућеном Савезу, Бенвенида Бахар је „категорички плачући изјавила да не жели више остати у тој кући и да је спасемо како год знамо (руководство ЈВО Скопље – прим. М. Р)“. Исто.

64 Локални адвокат саветовао је руководство јеврејске вероисповедне општине у Скопљу да покуша брачни пар Тодоров да наведе да се добровољно одрекну старатељства над Бенвенидом Бахар у корист Исака Асуза. Свако посредовање надлежних државних власти у том би случају било у потпуности избегнуто. Исто.

ништавање усвајања.⁶⁵ До коначног разрешења читавог случаја, о девојцици би бригу преузела локална јеврејска заједница. Како поступак поништавања усвајања није могао бити окончан до поласка последњег таласа организоване емиграције, скопска општина је поново званичним путем од брачног пара Тодоров затражила да девојчицу препусте њеним рођацима у Израелу. Пошто Бенвенида Бахар није била међу исељеницима који су Југославију напустили октобра 1952. године,⁶⁶ може се поћи од претпоставке да ова молба није уродила плодом. Расположиви извори не пружају никакве податке о њеној даљој судбини.

Закључак

Разматране у контекстима ужег, индивидуалног и масовног исељавања, односно општег оквира миграције Јевреја из Југославије у Палестину, а затим Израел, три овде издвојене личне историје у различитој се мери уклапају или одударају од општих карактеристика процеса чији су саставни део биле. Пример Владе Заблудовског, мада је у питању једини малолетни исељеник из периода непосредно по завршетку рата чију судбину сачувани документи одговарајуће прате, може се сматрати сасвим типичним. Са друге стране, околности под којима су Бланка Пинто и Бенвенида Бахар покушавале да се прикључе организованом исељавању биле су јединствене у сваком смислу те речи. Чињеница да ниједно од ова три лица није успело да земљу напусти у оквирима ужег миграционог контекста коме су припадала, њихове примере повезује на јединствен начин.

У тренуцима када су Савез јеврејских вероисповедних општина и Хитахдут Олеј тек разматрали могућност циљаног исељавања ратне сирочади из Југославије у Палестину, заједница је већ активно радила на реализацији ове идеје. Међу малобројним југословенским исељеницима који су у првим послератним годинама успели да легалним путем стигну до територије британског мандатног под-

65 Челницима јеврејске вероисповедне општине у Скопљу при томе је саветовано да, у циљу поништавања усвајања, посебно нагласе да се Александар Тодоров, адоптивни отац Бенвениде Бахар, већ налази на одслужењу затворске казне. Исто.

66 АЈИМ, Ал. 1951–1952, п. к. 801 (Архив Перера 40), Списак пријављених лица за пето групно исељење, јул 1952.

ручја на Блиском истоку требало је да буде и одређен број деце без родитеља. Као што је индивидуална емиграција послератног периода представљала својеврсни увод у организовано исељавање, тако се и мали број сирочади који се у Палестину упутио између 1945. и 1948. мора посматрати као увод у њихово систематско исељавање у Израел. Пример Владе Заблудовског, који је био пријављен за индивидуално исељење, да би земљу напустио са првим таласом организоване емиграције, демонстрира везу која је постојала између две фазе миграционог процеса који је југословенске Јевреје водио на Блиски исток.

Општи оквир организоване емиграције требало је да олакша реализацију идеје међународних, односно организација југословенских Јевреја, о циљаном исељавању деце без родитеља у Израел. Мада је прикључење сирочади масовној емиграцији посматрано као идеално решење питања покренутог непосредно по завршетку рата, чак ни потпуна посвећеност свих укључених страна није значила да ће исељење сваког детета које је током рата остало без родитељског старања бити успешно приведено крају. Примери Бланке Пинто и Бенвениде Бахар можда и најбоље показују колико су начелна решења била непримењива у јединственим околностима под којима су јеврејска сирочад напустила Југославију, односно колико је делање појединаца тежило да негира сваки унапред осмишљени оквир процеса. Мада је оваква улога индивидуалног исељеника карактеристична за процес организоване емиграције у целини, чини се да је у овом контексту, а услед безусловне жеље челника Савеза да се помогне ратној сирочади, посебно јасно дошла до изражаја.

Извори и литература

Необјављени извори

- Архив јеврејског историјског музеја: Алија 1948; Ал. 1948-1951; Ал. 1949; Ал. 1950-1951; Ал. 1951-1952, Ал. 1953; 781 - Архив Перера 2-3.

Литература

- Alfassi, Itzhak. *Immigration and Settlement*. Jerusalem: Keter Publishing House, 1973.

- Benz, Wolfgang. „Emigration als Rettung und Trauma“. *Die Kindertransporte 1938/9. Rettung und Integration*. Frankfurt am Main: Fischer Taschenbuch, 2003, 9–16.
- Gahagan, Judy. *Interpersonal and Group Behaviour*. London: Methuen young Books, 1975.
- Ivanković, Mladenka. *Jevreji u Jugoslaviji (1944–1952). Kraj ili novi početak*. Beograd: Institut za noviju istoriju, 2009.
- Kerenji, Emil. *Jewish Citizens of Socialist Yugoslavia: Politics of Jewish Identity in a Socialist State, 1944–1974*. A dissertation submitted in partial fulfillment of the requirements for the degree of Doctor of Philosophy (History) in The University of Michigan 2008. Датум приступа 22. 1. 2017. <https://www.marxists.org/subject/jewish/jews-yugoslavia.pdf>
- Kerckänen, Ari. *Yugoslav Jewry: Aspects of post-World War II and post-Yugoslav developments*. Helsinki: Societas Orientalis Fennica, 2001.
- Neumann, Shoshana. *Aliyah to Israel: Immigration under Conditions of Adversity*. Bonn: Forschungsinstitut zur Zukunft der Arbeit, 1999.
- Ovendale, Richie. *Britain, the United States and the end of the Palestine mandate (1942–1948)*. Woodbridge-Wolfeboro: Royal Historical Society, 1989.
- Port, Andrew. „History from Below, the History of Everyday Life, and Microhistory“. *International Encyclopedia of the Social & Behavioral Sciences*, 2nd edition, Volume 11 (2015), 108–113.
- Радовановић, Милан. „Исељење јеврејске деце из Југославије у Израел 1948/9“. *Наша прошлост* 14 (2013), 161–170.
- Радовановић, Милан. „Поједини статистички аспекти организованог исељавања Јевреја из Југославије у Израел (1948–1952)“. *Годишњак за друштвену историју* 2 (2015), 53–81.
- Radovanović, Milan. „The State, the Organization and the Individual – A three-level Approach to Migration“. *Where is Civil Society in Central Europe heading to?*, 169–187. Košice: Michael Vaško Press, 2015.
- Ristović, Milan. *Dug povratak kući: deca izbeglice iz Grčke u Jugoslaviji: 1948–1960*. Beograd: Udruženje za društvenu istoriju, 1998.
- Рот, Никола. *Психологија група*, Изабрана дела, том IV. Београд: Завод за издавање уџбеника, 2010.
- *History*. Датум приступа 17. 2. 2017. <http://www.youthaliyah.org/about/history>
- „The Declaration of the Establishment of the State of Israel, May 14, 1948“. Датум приступа 12. 7. 2016. <http://www.mfa.gov.il/mfa/fo->

reignpolicy/peace/guide/pages/declaration%20of%20establishment%20of%20state%20of%20israel.aspx

- „The British White Paper of 1939“. Датум приступа 4. 8. 2016. http://avalon.law.yale.edu/20th_century/brwh1939.asp

Summary

Milan Radovanović

Emigration of Jewish Children from Yugoslavia to Israel (1948–1952) – Three Personal Histories

Abstract: This paper deals with specific aspects of the emigration of Jewish children from post-war Yugoslavia to Palestine and, after 1948, to the newly established state of Israel. The attention is primarily focused on the minors who were left without parental care during the war. Based on the personal histories of three emigrants, one who tried to leave Yugoslavia immediately after the end of the war and two who applied for organized emigration, this paper studies the general framework of the two separate phases of the migration process and their interdependence. General solutions were modified to meet individual needs of emigrants. The paper is written on the basis of the material of the Archive of the Jewish Historical Museum in Belgrade.

Key words: emigration, Jews, Yugoslavia, Israel, children, personal history

This paper deals with specific aspects of the emigration of Jewish children from post-war Yugoslavia to Palestine and, after the proclamation of an independent state in 1948, to Israel. Although it deals with the migration of minors in general, the main focus lies on the children orphaned by the Holocaust. In order to appropriately analyse the migration process the “Three-Level” method was applied. The emigration of children, and their personal histories, were viewed as a phenomenon between the second (collective and group) and third (individual) level and were analysed accordingly. Personal histories were confronted with the general context to allow a better understanding of the position of children within the complex circumstances of mass migration and the way the individuals perceived this complex process. Vlado Zabudovski originally intended to leave Yugoslavia in 1946, but ended up taking part in the first wave of organized emigration to Israel instead. His example

demonstrates a direct link between the individual emigration of Jews from Yugoslavia to Palestine within the first post war years and mass emigration that followed between 1948 and 1952. The examples of Benvenida Bahar and Blanka Pinto best demonstrate how the proposed organizational framework of mass emigration was modified to meet the needs of individuals.